

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

2-2019

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Қ.Юлчиев	
Ўзбек шеърлятида лирик хронотопнинг ривожы	77
Г.Орипова	
Мустақиллик давры ўзбек шеърлятида халқ оғзаки ижоды анъаналары ва ўзига хосликлар	82
А.Акбаров	
Немис адабиётида Абулқосим Фирдавсий қисматининг бадий талқинларига доир	87

ТИЛШУНОСЛИК

Ш.Турғунов	
Наманган болалар фольклорыда доимий ўйинлар ва уларнинг локал хусусиятлары	92
А.Бердиалиев	
Тил бирликларыро парадигматик ва синтагматик муносабатлар масаласыга оид мулоҳазалар	96
М.Абдупаттоев, С.Зокирова	
Конгруэнтлик ҳодисасы ва унинг контрастив лингвистикадаги ўрни	101
Д.Ашуrow	
“Алпомиш” достоныда қўлланылган ўхшатишларнинг лингвокультурологик хусусиятлары	104

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Д.Саимназарова	
Чет тилда матнни идрок этиб тушуниш хусусыда	108
А.Асимов, М.Ғофурова	
Масаланын қисқа ёзуви устыда ижодий ишлаш	111

ИЛМИЙ АХБОРОТ

Т.Шадманов	
1917-1941 йилларда Ўзбекистонда зичлаш ва зичланыш уй-жой муаммосыни ҳал қилиш шаклларидан бири сифатыда	115
С.Маннопов, А.Қамбаров	
Фаргона-Тошкент мақом йўналышынинг фалсафий масаласыга доир	118
С.Содиқов	
Фуқаролик жамиятыга доир мумтоз назарияларнинг ривожланышы	120
Н.Усмонов	
Урбанизация ва ижтимоий ривожланыш	123
Н.Маҳмудова	
Исломий қоидаларнинг бадий талқини	126
Ж.Дилмуродов	
А.Ж.Крониннинг «the citadel» асарыни инглиз тилидан ўзбек тилига ўгириш муаммолары	128
Н.Эргашева	
Инглиз тили Америка варианты грамматикасыннинг айрим хусусиятлары	130
Н.Хошимова	
Ассоциациялар индивидуаллигининг ташқи омиллары	134
Р.Абдуллаева	
Когнитив тушунчалар ва уларнинг мазмун-моҳияты	137
Л.Тешабоева	
Ўзбек ва инглиз адабиётида рамзий маъно ҳамда унинг хусусиятлары	140
Г.Эшбекова, Г.Ҳамроқулова	
Тарих фаныни ўқитишда ишчи дафтардан фойдаланышнинг аҳамияты	142
Д.Абдурахмонова	
“БОБУРНОМА”нинг янги немисча таржимасы хусусыда	145

ФАНИМИЗ ФИДОЙИЛАРИ

Фидоий олим	148
--------------------------	-----

БИБЛИОГРАФИЯ

БИБЛИОГРАФИЯ	150
---------------------------	-----

УДК: 41+2+371.212

ИСЛОМИЙ ҚОИДАЛАРНИНГ БАДИИЙ ТАЛҚИНИ

Н.Маҳмудова

Аннотация

Мақола Алишер Навоийнинг ислом дини қонун-қоидаларини шеърӣ шарҳловчи “Сирож-ул муслимин” асари таҳлилига бағишланган. Шунингдек, унда асарнинг яратилиш тарихи, даври, муҳити ҳақида сўз боради.

Аннотация

Статья посвящена анализу произведения Алишера Навои “Сирож-ул муслимин”, в стихотворной форме комментирующего законы ислама. В ней также речь ведется об истории, времени и атмосфере создания произведения.

Annotation

This article is devoted to analyse poetic comments “Siroj-ul muslimin” of Alisher Navai. Moreover given the history of creation, period and atmosphere.

Таянч суз ва иборалар: дин, исломий таълимот, пир, муршид, диний арбоб, дарвеш, сўфий, мурид, шайх, шариат, исломий қадриятлар, тоат-ибодат, Ҳақ йўли.

Ключевые слова и выражения: религия, учение ислама, духовный наставник, мюршид, религиозный деятель, дервиш, суфий, мурид, шейх, шариат, исламские ценности, богослужение, божественный путь.

Key words and expressions: religion, islamic edication, ecclesiastic preceptor, disciple, religios of science, dervish, sufiy, follower, sheykh, islamic religious law, islamic values, divine service, god way.

Ўзбек мумтоз адабиёти тарихида ҳам дин тарихи, ҳам пайғамбарлар ҳаёти, ҳам ислом дунёсининг алломалари ҳаётига бағишланган махсус асарлар яратилган. Носируддин Рабғузӣнинг “Қисаси Рабғузӣ” асарини эсга олсак, унда олам яралишининг диний-фалсафий талқинларидан тортиб, ислом динининг юзага келиши, машхур пайғамбарлар ҳаётидан ибратли лавҳалар бадиий акс эттирилган. Бу, ўз навбатида, мазкур мавзунинг кейинги даврлар адиблари томонидан анъанавий давом эттирилиши, турли жанрлардаги асарларда диний-илоҳий қарашларнинг бадиий ифодаланишига кучли туртки берди.

Халқимиз ижтимоий-фалсафий тафаккури тарихида алоҳида ўринга эга бўлган, ахлоқий-маънавий қадриятлар таркибида яшаб келаётган ислом дини ва таълимоти, ижтимоий-фалсафий, ахлоқий-маънавий ҳаётимизда асосий таянч бўлган тасаввуфга оид меросимиз юртимиз мустақилликка эришганидан кейин жамоатчилик ўртасида яна ўз муносиб ўрнини топа бошлади. Пайғамбар (алайҳиссалом) “Аллоҳ таоло сизга Исломни дин этиб ихтиёр этди. Уни гўзал хулқ ва саховат билан эъзозланг. Чунки Ислом фақат шу икки хислат билан мукамал бўлади”, деганлар. Дарҳақиқат, Ислом дини кўнгилни юмшатувчи, икки дунё саодатига элтувчи диндир. Ислом дини кишиларни тинчликка, ватанпарварликка, инсонийликка, меҳр-оқибат, муруватга чорловчи илоҳий неъмат, илм нурлари билан қалбларни нурафшон этувчи воситадир. Исломий таълимотда мўмин бандаларни Ҳақ буюрган йўлга даъват этувчи илмларнинг ўрни беқиёс бўлиб, бу илм бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини

йўқотмасдан келмоқда.

Алишер Навоийнинг “Сирож-ул муслимин” (“Муслмонлар чироғи”) асари Ўрта асрлар Шарқ фалсафий тафаккурининг машхур намояндаларидан бири – Хожа Убайдуллоҳ, халқ орасида Хожа Аҳрори валий номи билан машхур бўлган улуғ зот илтимосига биноан яратилган.

Хожа Аҳрор ўз даврининг машхур пир ва муршиди, халқпарвар ва маърифатпарвар диний арбобларидан бўлган. Унинг эл ўртасидаги мавқеи ва ҳурмат-эътиборини яна шу билан ҳам белгилаш мумкинки, Абдурахмон Жомий “Нафаҳот-ул унс” асарига ўтмишда яшаб ўтган тарихий шахслар – тасаввуфнинг атоқли намояндаларини зикр этар экан, тириклигидаёқ ана шу асардан ўрин олган ягона сиймо Хожа Аҳрор бўлган.

Хожа Аҳрор она томонидан Тошкентдаги машхур Шайх Хованд Тоҳурга уланади. Манбалардан маълум бўлишича, отаси ҳам дарвеш ва сўфий киши бўлган. Бу зот Тошкентда туғилган бўлса-да, умрининг асосий қисмини Самарқандда ўтказди. Алишер Навоийнинг “Насойим-ул муҳаббат” асарида унинг таъсир доираси ҳақида сўз борар экан, муаллиф қуйидагиларни ёзади: “Машойихлардан ҳеч ким бул зотчалик султонлар орасида шараф ва мамлакатда эҳтиром топмаган. Ёлғиз Мовароуннаҳргина эмас, Хуросон, Ироқ, Озарбайжон, ҳатто Рум ва Мисргача, бир томндан Хитой ва Ҳиндистонгача барча мамлакатларнинг ҳукмдорлари ўзларини Хожанинг мурид ва мухлиси санаб, унинг ҳар бир кўрсатма ва топшириқларини бажонидил адо этишар эди.” Хожа Аҳрор ҳазратлари Алишер Навоийни ҳам улуғ шоир, ҳам тадбиркор ва адолатли давлат

арбоби сифатида ҳурмат қилган. Навоий бу ҳақда яна айтадики: “Мен билан илтифотлари кўп бор учун ваҳй осор руқъалари била мушарраф қилиб (муборак мактублари билан менга мурожаат қилиб), ишларга маъмур қилурлар эрди (кўп хайрли тадбирларни амалга оширишимга илҳомлантирар эди).” Алишер Навоий Хожа Аҳрор валийнинг шогирд ва муридларидан бир неча кишининг номини ҳурмат билан тилга олган. Улардан бири Мавлоно Қосим исмли шайх ва дарвешнинг номи ҳам “Насойим-ул муҳаббат”га киритилган. Асли Фаркат (Паркент)лик бўлган бу зот Хожа Аҳрорнинг энг яқин сирдош муридларидан бўлиб, бирор ерга муҳим топшириқ билан бориш керак бўлса Мавлоно Қосим юборилган. Мавлоно Қосимнинг кароматларидан бири ҳақида тўхталар экан, Алишер Навоий мазкур зотнинг бошқалар дардини ўзига ола билиш қобилияти бўлганлигини айтади. Гап шундаки, кексайган пайтида Хожа Аҳрорнинг чап биқинида санчиқ пайдо бўлиб, унга азоб бера бошлайди. Табиблар ва ҳақимлар бу хасталикнинг чорасини топа олмайдилар. Шунда Мавлоно Қосим пири ва устозининг дардини Оллоҳдан ўзига сўраб олади, бир ҳафта ана шу хасталик билан оғриб, оламдан ўтади.

Мавлоно Қосим билан боғлиқ лавҳаларга тўхталаётганимизнинг сабаби шуки, у Хожа Аҳрорнинг топшириғига биноан Ҳиротга келиб, Навоийга улўғ шайх ва авлиёнинг мактуб-илтимосномасини топширади. “Насойим-ул муҳаббат”да бу ҳақда шундай дейилган: “Ва Мавлоно Қосим ул навъ фоний (фариштасифат) ва мақбул (ёқимли) киши эрдиким, ани кўрган киши гирифтор бўлур эрди (меҳри тушиб қолар эди). Ул жумладин бу ҳақирдиким (яъни Алишер Навоий), аларни ул ҳазрат (Хожа Аҳрор) Мовароуннаҳрдин Хуросонга рисолат расми била (элчилик учун) юбориб эрдилар ва бу фақир ҳамул келганларида (мен Мавлоно Қосимни ўша келганида) кўруб, аларнинг волиҳи (мухлиси-шайдоси) бўлуб эрдим. Ул ишни ясаб (топшириқни адо этгач), азим эъзоз ва икромлар топиб бордилар”.

Бу лавҳалардан “Сирож-ул муслимин”нинг яратилиш тарихи ойдинлашади. Хожа Аҳрор Алишер Навоийдан “муслмонлар маслаҳати” (манфаати) учун ислом дини фарз ҳамда амаллари ҳақида барча тушунадиган услубда шеърӣ китоб яратишини сўраб хат ёзади ва бу мактубни Мавлоно Қосим орқали

Навоий ҳузурига – Ҳиротга жўнатади. “Насойим-ул муҳаббат”дан келтирилган парчадан маълум бўладики, Хожа Аҳрорнинг мазкур илтимосномаси қисқа фурсат ичида бажарилади, яъни туркий тилда “Сирож-ул муслимин” асари ёзилиб, тугалланади.

Исломий таълимот қадимги даврлардан бошлаб диний ва дунёвий билимларимизни тўлдиришга, ҳаётимизни тўғри йўлга солишга хизмат қилиб келмоқда. Инсоннинг руҳий-ахлоқий камол топиши, илоҳий муҳаббат ҳамда мустаҳкам эътиқод билан покланиб бориши бу таълимотнинг асосий ғояларидир. Шу боис ислом динининг тарихий тараққиёти, назарий жиҳатларини тадқиқ этиш баробарида, пайғамбарлар, машҳур муҳаддислар, йирик шайхлар, авлиёлар фаолиятини ўрганиш ҳам муҳим ҳисобланади.

Фикримизча, “Сирож-ул муслимин” асарининг майдонга келишига бир неча тарихий-объектив омиллар, сабаблар ҳам бўлган. Мовароуннаҳрнинг аҳолиси асосан туркий тилда сўзлашувчилар бўлган. Алишер Навоийнинг жаҳон адабиёти дурдоналарини туркий тилга таржима қилаётгани ёки ўзи ҳам ана шундай адабий жаҳоирлар яратаётганлигидан хабардор бўлган Хожа Аҳрор кенг оммага мўлжалланган туркий тилдаги ислом дини қоидалари, фарз ва амалларини шеърӣ йўл билан ёзиб беришини Навоийдан илтимос қилиши табиӣ эди.

Хожа Аҳрорнинг муслмонлик қонун-қоидалари ҳақидаги шеърӣ китоб ёзилишидан мурдаоси Мовароуннаҳрдаги тарихий муҳит ва шарт-шароит билан ҳам боғлиқдир. Хожа Аҳрор султонлар ўртасидаги ўзаро нифоқ ва зиддиятларни бартараф этиш, муслмонларни тўғри йўл ва аҳилликка бошлаш, кўнгилларни поклаш, ўткинчи дунё ҳирсига берилмасликнинг энг яхши йўллари билан бири кишиларни тоат ва ибодатга чорлаш, Ҳақ йўлига даъват этиш, деб билган. Хожанинг таклиф ва илтимоси Алишер Навоийга ҳам маъқул тушган ва дарҳол китобни ёзишга киришган. Чунки Алишер Навоийнинг ўзи ҳам Хуросон муҳитидаги аҳвол Мовароуннаҳрдан яхши эмаслигини, Ҳусайн Бойқаро саройида ҳам шариатга зид ишлар кўпайиб бораётганлигига гувоҳ эди. Шунинг учун ҳам элни Ҳақ йўлига бошлаш, исломий қадриятларни мустаҳкамлаш, аҳолининг диний билим ва тушунчаларини бойитиш улўғ шоир ва мутафаккирнинг жамият тараққиётига қўшган яна бир ҳиссаси бўлиб қолди.

Адабиётлар:

1. Алишер Навоий. Сирож-ул муслимин. -Т.: Ёзувчи, 1991.
2. Болтабоев Ҳ. Мумтоз сўз қадри. -Т.: Адолат, 2006.
3. Валихўжаев Б. Ўзбек адабиётшунослиги тарихи. -Т., 1993.
4. Ислом динининг асослари. -Т., 1991.
5. Кароматов Ҳ. Қуръон ва ўзбек адабиёти. -Т.: Фан, 1993.

(Тақризчи: Ҳ.Жўраев – филология фанлари доктори.)